

İçerisine Fare Düşen Yağın Kullanımı ile İlgili Rivâyetin Tahrîc ve Tahlîli

Öz: Hadislerin doğru anlaşılabilmesi ve sıhhatinin tespiti noktasında isnad ve metin tahlili vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu çalışmada içerdiği anlam ve hüküm bakımından katı ve su dışındaki sıvı gıda maddelerinin içerisine necâset düşmesi durumunda temizliğin ve durumunun ne olacağı vb. fıkhi konulara delil teşkil eden içerisine fare düşen yağın durumu ve kullanımı ile ilgili rivâyet, hadis ilmi açısından tahlil edilmeye çalışılmıştır. Öncelikli olarak bu rivâyetin farklı tariklerinin kaynaklardan tahrîci yapılmış ve daha sonra rivâyet, sened ve metin yönünden incelenerek değerlendirilmiştir. Ayrıca bu rivâyet bağlamında mezheplerin konuya ilişkin görüşlerine yer verilmiş ve buradan hareketle gıda maddelerine necâset bulaşması durumunda uygulanabilecek olan çözüm yolları sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvî, Rivâyet, Fare, Katı ve Sıvı Yağ, İsnâd, Metin, Tahrîc.

Mustafa
AYDIN

Determination and Evaluation of The Narrative of The Use of The Mouse Falled Butter/Oil

Abstract: Isnad and text analysis have an indispensable importance in understanding the hadiths correctly and determining their reliability. In terms of its meaning and provision in this study, what will be the cleanliness and condition of liquid foodstuffs other than solid and water, etc. constitute evidence for fiqh issues the narration about the condition and use of the butter/oil that mouse fell into it has been tried to be analyzed in terms of hadith science. First of all, different variants of this hadith were determined from the sources and then analyzed and evaluated in terms of narrative, isnad and text. In addition, the views of the sects on the subject are included in the context of this narration and from this point of view, solutions that can be applied in case of contamination of foodstuffs are tried to be presented.

Keywords: Hadith, Rawi (Narrator), Riwayat (Narrative), Mouse, Butter and Oil, Isnad (Chain of Attribution), Text, Determination.

* Dr. Öğr. Üyesi. Mersin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı. E-Posta: maydin@mersin.edu.tr ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0002-3720-0458>

Giriş

H. Peygamber'in (sas) dini tebliğ niteliğindeki sözleri ve uygulamaları ile Sahabe-i Kiramın bilmedikleri bir durumla karşılaştıklarında veya merak ettikleri hususlarda H. Peygamber'e (sas) sordukları sorular ve onun rehberliğinde ortaya konan çözüm yolları günlük hayata dair birçok konu için temel referans noktası olmuştur. Hayatın doğal akışı çerçevesinde gerçekleşen ve kaçınılması zor olan bazı durumlar vardır. Bunlardan bir tanesi de gıda maddelerine dışarıdan fare vb. bir necâsetin bulaşmasıdır. Sahabe-i Kiram da böyle bir durumla karşılaştınca H. Peygamber'e (sas) sormuş ve O da (sas): "*fareyi ve etrafındaki kısmı atınız, yağınızı yiyiniz*"¹ buyurmuştur. Bu rivâyet; necâset bulaşan gıda maddesinin katı mı, sıvı mı özellikte olduğu, temizlenmesinin mümkün olup olmadığı, kullanımı ile ilgili hüküm vb. hususlarda fıkıh ilmine kaynaklık teşkil etmiştir. İnsan sağlığını koruma noktasında temiz ve helal gıda İslam Dini için vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Aynı zamanda yiyecek ve içeceklerin israf edilmemesi ve en güzel şekilde değerlendirilmesi de bir o kadar önemli görülmüştür. Mezhepler de bunları göz önünde bulundurarak bu rivâyet bağlamında konuyla ilgili görüş ve çözüm önerilerini ortaya koymuşlardır.

Çalışmanın amacı -tespit edilebildiği kadarıyla bu rivâyete yönelik olarak, hadis ilmi yönünden kapsamlı bir çalışma yapılmadığından dolayı- necâset bulaşan gıda maddesinin kullanımına yönelik olarak çözüm önerisi sunan bu rivâyetin kaynaklardan tahririnin yapıpı, isnad ve metin yönünden de tahlil edilerek, sıha hatinin tespit edilmeye çalışılmasıdır. Çalışmanın daha iyi anlaşılabilmesi için konunun fikhî boyutuna da kısaca temas edilecektir. Mezheplerin konuyla ilgili görüşlerinden hareketle, günümüzde böyle bir durumla karşılaşıncı uygulanabilecek olan çözüm yolları sunulmaya çalışılacaktır. İçerisine fare düşen yağ ile ilgili rivâyete bakıldığında iki sahabiden naklen geldiği görülmektedir. Birincisi İbn Abbâs'ın (ra) Meymûne'den (ra) naklettiği, diğeri ise Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen rivâyettir. İbn Abbâs --- Meymûne tarihiyle nakledilen rivâyet metindeki farklılıklar dikkate alınarak kendi arasında sekiz, Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen rivâyet ise üç gruba ayrılmıştır. Rivâyetin isnad tahlilinde karışıklığı önlemek amacıyla isnadların baş tarafına rakamlar koyulmuştur. Rivâyetin metin farklılıklarının görülebilmesi için anlamlarıyla birlikte Arapça metinleri de verilmiştir.

1 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahih*, (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1995), "Vudû", 67 (h. no: 235); "Zebâih ve's-sayd", 34 (h. no: 5540); Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2013), "Et'ime", 48 (h. no: 3841).

Meymûne (ra) Rivâyeti:

1. Rivâyet:

1a. Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

1b. Ahmed b. Hanbel --- Abdurrahman b. Mehdî --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

1c. Buhârî --- Ali b. Abdullah (Ali b. el-Medîni) --- Ma'n b. İsâ (Ebû Yahyâ) --- Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الْفَأْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟ فَقَالَ: أَنْزَعُوهَا وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهَا.

Resûlullah'a (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı çıkarıp, atınız."²

2. Rivâyet:

2a. Dârimî --- Ali b. Abdullah (Ali b. el-Medîni) --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

2b. Buhârî --- Abdulaziz b. Abdullah el-Üveysî --- Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

2c. Ebû Dâvûd --- Müsedded b. Müserhed (Ebü'l-Hasen) --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ فَأْرَةٍ وَقَعَتْ فِي سَمْنٍ، فَقَالَ: أَلْقَوْهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَكُلُّوا.

2 Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Halîl b. Me'mûn Şeyha, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1429), "İsti'zân", 7 (h. no: 1866); Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421), XLIV, 422 (h. no: 26847); Buhârî, "Vudû", 67 (h. no: 236).

Hz. Peygamber'e (sas) yağın içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve (yağınızı) yiyiniz."³

3. Rivâyet:

3a. Humeydî --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

3b. Dârimî --- Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

3c. Dârimî --- Zeyd b. Yahyâ --- Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

3d. Buhârî --- Humeydî --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

3e. Tirmizî --- Saîd b. Abdurrahman el-Mahzûmî ve Ebû Ammâr --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

3f. Nesâî --- Kuteybe b. Saîd --- Süfyân b. Uyeyne --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

أَنَّ فَارَةً وَقَعَتْ فِي سَمْنٍ فَمَاتَتْ، فَسُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهَا فَقَالَ: أَلْفُوهَا وَمَا حَوْلَهَا وَكُلُّوهُ.

Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşüp ölen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve onu (yağınızı) yiyiniz."⁴

3 Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Abdulgani Mestû (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431), "Et'ime", 41 (h. no: 2079); Buhârî, "Zebâih ve's-sayd", 34 (h. no: 5540) Buhârî rivâyetinde "وَكُلُّوا" şeklinde geçmektedir. Ebû Dâvûd, "Et'ime", 48 (h. no: 3841).

4 Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî, *el-Müsned*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî, (Beirut / Kahire: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye / Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.), I, 149 (h. no: 312); Dârimî, "Tahâre", 60 (h. no: 741), "Et'ime", 41 (h. no: 2082) Bu rivâyetin sonunda Dârimî:

4. Rivâyet:

4a. Abdurrezzâk b. Hemmâm --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

4b. Ahmed b. Hanbel --- Abdurrezzâk b. Hemmâm --- Abdurrahman b. Bûzeveyh --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

4c. Nesâî --- Huşeyş b. Efram --- Abdurrezzâk b. Hemmâm --- Abdurrahman b. Bûzeveyh --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْفَأْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ قَالَ: إِذَا كَانَ جَائِدًا فَأَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَقْرُبُوهُ.

Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer sıvı (erimiş) ise ona yaklaşmayın."⁵

5. Rivâyet:

5a. Buhârî --- İsmâil b. Abdullah (Ebû Üveys) --- Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: سُئِلَ عَنِ الْفَأْرَةِ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ، فَقَالَ: أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا فَاطْرَحُوهُ، وَكُلُّوا سَمْنَكُمْ.

Resûlullah'a (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve yağınızı yiyiniz."⁶

"eğer erimişse dökülür" demiştir. Buhârî, "Zebâih ve's-sayd", 34 (h. no: 5538); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2008), "Et'ime", 8 (h. no: 1798); Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 2009), "Fera' ve'l-atîre", 9 (h. no: 4264).

5 Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, (Beyrut: el-Meclisü'l-ilmî, 1403), I, 84 (h. no: 279); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 43-44 (h. no: 7602); Nesâî, "Fera' ve'l-atîre", 9 (h. no: 4266).

6 Buhârî, "Vudû", 67 (h. no: 235).

6. Rivâyet:

6a. Ebû Dâvûd --- Ahmed b. Sâlih (İbnü't-Taberî) --- Abdurrezzâk b. Hemmâm --- Abdurrahman b. Bûzeveyh --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

عَنْ مَيْمُونَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا وَقَعَتِ الْفَأْرَةُ فِي السَّمَنِ فَإِنْ كَانَ جَامِدًا فَالْقَوْهَا وَمَا حَوْلَهَا وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَقْرُبُوهُ.

Hiz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: "Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer sıvı (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."⁷

7. Rivâyet:

7a. Nesâî --- Ya'kub b. İbrahim ed-Devrakî ve Muhammed b. Yahya b. Abdullah en-Nîsâbü'rî (Zühli)--- Abdurrahman b. Mehdî --- Mâlik b. Enes --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْ فَأْرَةٍ وَقَعَتْ فِي سَمَنِ جَامِدٍ، فَقَالَ: خُزُّوْهَا وَمَا حَوْلَهَا فَالْقَوْهُ.

Hiz. Peygamber'e (sas) katı yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı çıkarıp, atınız."⁸

8. Rivâyet:

8a. Ahmed b. Hanbel --- Muhammed b. Mus'ab --- Evzâî --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

عَنْ مَيْمُونَةَ رَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا اسْتَفْتَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي فَأْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمَنِ لَهُمْ جَامِدٍ فَقَالَ: اَلْقَوْهَا وَمَا حَوْلَهَا وَكُلُّوا سَمَنَكُمْ.

Hiz. Peygamber'in (sas) eşi Meymûne (ra) Resûlullah'a (sas) katı yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve yağınızı yiyiniz."⁹

7 Ebû Dâvûd, "Et'ime", 48 (h. no: 3843).

8 Nesâî, "Fera' ve'l-atîre", 9 (h. no: 4265).

9 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XLIV, 387 (h. no: 26803).

Ebû Hureyre (ra) Rivâyeti:

1. Rivâyet:

1a. Abdurrezzâk b. Hemmâm --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

1b. Ahmed b. Hanbel --- Abdurrezzâk b. Hemmam --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

1c. Ahmed b. Hanbel --- Abdurrezzâk b. Hemmam --- Abdurrahman b. Bûzeveyh --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْفَأْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ قَالَ: إِذَا كَانَ جَامِدًا فَأَلْقَوْهَا وَمَا حَوْلَهَا،
وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَقْرَبُوهُ.

Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer sıvı (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."¹⁰

2. Rivâyet

2a. Ahmed b. Hanbel --- Muhammed b. Ca'fer (Gunder) --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْفَأْرَةِ وَقَعَتْ فِي سَمْنٍ فَهَاتَتْ قَالَ: إِنْ كَانَ جَامِدًا فَخَذُّوهَا
وَمَا حَوْلَهَا ثُمَّ كُلُّوا مَا بَقِيَ وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَأْكُلُوهُ

Resûlullah'a (sas) yağ içine düşüp ölen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: "Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, sonra geri kalanını yiyiniz, eğer sıvı (erimiş) ise onu yemeyiniz."¹¹

10 Abdurrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 84 (h. no: 278); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 42 (h. no: 7601).

11 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 100-101 (h. no: 7177); XVI, 234 (h. no: 10355).

3. Rivâyet

3a. Ebû Dâvûd --- Ahmed b. Sâlih ve Hasan b. Ali --- Abdurrezzâk b. Hemmam --- Ma'mer b. Râşid --- İbn Şihâb ez-Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle rivâyet edildiğine göre;

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا وَقَعَتِ الْفَأْرَةُ فِي السَّمَنِ فَإِنْ كَانَ جَامِدًا فَأَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا
وَإِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَا تَقْرُبُوهُ.

Resûlullah (sas) şöyle buyurmuştur: *"Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer sıvı (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."*¹²

Bir de bu rivâyetlerin dışında Buhârî de (ö. 870/256) İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/742) kendi açıklamalarının bulunduğu şu rivâyet yer almaktadır:

Buhârî --- Abdân (Ebû Abdurrahmân) --- Abdullah b. Mübârek --- Yûnus b. Yezîd tarikiyle rivâyet edildiğine göre İbn Şihâb ez-Zührî'ye zeytinyağına ve katı veya erimiş tereyağı içine düşüp ölen fare veya diğer canlılar hakkında sorulduğunda o şöyle demiştir: *"Bize Ubeydullah b. Abdullah hadisinden ulaştığına göre Resûlulâh (sas) yağ içine düşüp ölen fareyi ve ona yakın olan kısmı atıp sonra yememizi emretti."*¹³

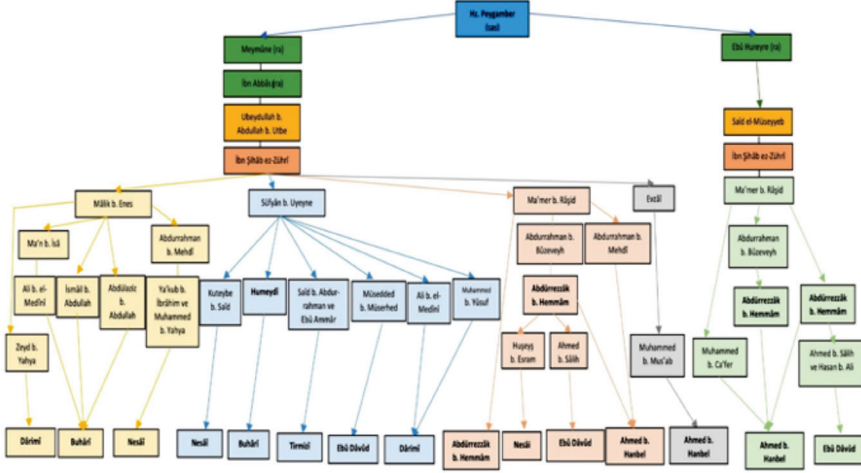
İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre Buhârî'nin eserinde bu rivâyeti nakletmesindeki amacı; onun yağ veya sıvı bir maddeye necâset düşmesi durumunda yapısında bir değişikliğe uğramadıkça necis sayılamayacağı görüşüne destek olması içine dir.¹⁴

12 Ebû Dâvûd, "Et'ime", 48 (h. no: 3842).

13 Buhârî, "Zebâih ve's-sayd", 34 (h. no: 5539).

14 Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahihî'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379), I, 343-344; IX, 669.

Rivâyetin İsnad Yönünden Tahlili

İçerisine Fare Düşen Yağın Durumu ve Kullanımı ile İlgili Rivâyetin İsnâd Şeması

Ebû Hureyre (ra) rivâyetinin isnadı ile ilgili olarak yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

Humeydî'nin (ö. 219/834) *Müsned*'inde ve Buhârî'de (ö. 256/870) yer alan bilgiye göre, Sufyân b Uyeyne'ye bu rivâyetin Ma'mer tarafından Zührî --- Saïd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarikiyle de rivâyet edildiği söylenince, o da bu rivâyeti Zührî'den işitmediğini, ondan sadece Ubeydullah --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle defalarca dinlediğini ifade etmiştir.¹⁵ Ayrıca hadisin râvilerinden Ma'n b. İsâ da bu rivâyet için "Mâlik b. Enes bize İbn Abbâs --- Meymûne tarikiyle sayamayacağım kadar tahdis etti" demiştir.¹⁶

Ebû Dâvûd'ta (ö. 275/889) yer alan bu rivâyetin râvilerinden Hasan b. Ali'nin naklettiğine göre ise; Abdürrezzâk b. Hemmâm şöyle demiştir: "Bu hadis pek çok defa Ma'mer --- Zührî --- Ubeydullah --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarikiyle rivâyet edilmiştir."¹⁷

15 Humeydî, *el-Müsned*, I, 149 (h. no:312); Buhârî, "Zebâih ve's-Sayd", 34 (h. no: 5538); Ebû's-Seâdât Meccüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl li-ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdülkadir el-Arnaût (Dimeşk: Mektebetü'dârü'l-beyân, 1969), VII, 103-104.

16 Buhârî, "Vudû", 67 (h. no: 236); İbnü'l-Esir, *Câmi'u'l-usûl*, VII, 103.

17 Ebû Dâvûd, "Et'ime", 48 (h. no: 3842). Ayrıca bkz. Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 84 (h. no: 279).

Tirmizî de (ö. 279/892) Ma'mer'in, Zührî --- Saîd b. el-Müseyyeb --- Ebû Hureyre (ra) tarihiyle rivâyetinde hata ettiğini, doğru olanın Zührî --- Ubeydullah --- İbn Abbâs (ra) --- Meymûne (ra) tarihiyle rivâyet edilen hadis olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca Tirmizî konu ile ilgili rivâyetlerin hasen sahih olduğunu ifade ederek, Zührî'den Meymûne'nin (ra) isminin geçmediği direkt olarak İbn Abbâs'tan (ra) nakledilen bir rivâyet daha bulunduğunu ama İbn Abbâs (ra) tarihiyle Meymûne'den (ra) nakledilen rivâyetin daha sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁸

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsnedi*'nde de rivâyetlerden sonra, hadisin hükmü konusunda râvilerinin sika olduğu fakat Ma'mer'in bu isnadda hata yaptığı ifade edilmektedir.¹⁹

Görüldüğü gibi yağa düşen fare ile ilgili bu rivâyet; Ebû Hureyre'den (ra) nakledildiği isnadıyla hatalıdır. Bundan dolayı bu rivâyetin isnad değerlendirmesi yapılmamıştır.

İbn Abbâs (ra) --- Meymûne'den (ra) naklen gelen rivâyetlerin isnadı incelendiğinde ise bu rivâyetlerin ortak râvilerinin Meymûne (ra), İbn Abbâs (ra), Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ve İbn Şihâb ez-Zührî olduğu, Zührî'den de onun önde gelen dört öğrencisi Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Evzâi ve Ma'mer b. Raşîd tarafından nakledildiği görülmektedir.

Rivâyetin Ortak Râvileri Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Meymûne (ra) ve İbn Abbâs (ra) rivâyetin sahabe râvileridir. Diğer râviler Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö. 98-716), İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 124/742) ve onun öğrencileri Ma'mer b. Raşîd (ö. 153/770), Evzâi (ö. 157/774), Mâlik b. Enes (ö. 179/795) ve Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) hakkında yapılan değerlendirmeler şu şekildedir:

Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe (ö. 716-98); tâbiûnun önde gelen alimlerinden olup, fukahâ-yi seb'a arasında yer almaktadır. Hadislerin birçoğunu ezbere bildiğinden dolayı hadis hâfızı olarak kabul edilir. Vâkîdî (ö. 207/823) onun "âlim, fakih, sika ve aynı zamanda şâir" olduğunu kaydetmiştir. İclî (ö. 261/875) onun gözünde problem olduğunu belirterek; "Medine'nin fakihlerinden, sika, sâeh lih, ilimleri kendisinde toplayan biri ve Ömer b. Abdülaziz'in hocası olduğunu"

18 Tirmizî, "Et'ime", 8 (h. no: 1798); Ayrıca bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bâri*, I, 344.

19 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 42 (h. no: 7601); XII, 100-101 (h. no: 7177).

ifade etmiştir. Hadis nakli konusundaki güvenilirliğinden dolayı Ebû Zür'a (ö. 264/878) tarafından "sika, me'mûn ve imam" olarak nitelendirilmiştir. Zehebî de (ö. 748/1348) onu "imam, hüccet, hâfız, müctehid, Medine müftüsü ve alimi" olarak tavsif etmiştir. Aynı zamanda onun hakkında "şairlerin en fakihî ve fakihlerin en şairi" değerlendirmesi de yapılmıştır. İbn Şihâb ez-Zührî de (ö. 124/742) hocasının ilmi yönden birikimini şu sözleriyle ifade etmiştir: "İlimden birçok şey işittim. Böylece hepsini tanıdığımı zannettim, ta ki Ubeydullah ile karşılaştıncaya kadar..." "O, bir ilim deryasıydı."²⁰

İbn Şihâb ez-Zührî (ö. 742/124); Hadisleri tedvin eden ilk kişi olarak meşhur olmuştur. Fukahâ-yi seb'a'nın tamamından ilim tahsil ederek, bu ilimleri kendisinde topladığı kaydedilmiştir. Özellikle fikhî Saïd b. Müseyyeb'den (ö. 713/94), hadisi Urve b. Zübeyr'den (ö. 94/713), diğer ilimleri de Ubeydullah b. Abdullah'tan (ö. 98-716) öğrendiği belirtilmektedir. Kendi naklettiğine göre hocası Saïd b. Müseyyeb onun hakkında; "kendi yerine senin gibi birisini bırakan kimse ölmez" demiştir. İbn Uyeyne de Amr b. Dînâr'ın (ö. 126/744[?]) Zührî hakkındaki şu sözünü nakleder: "Hadisleri Zührî'den daha iyi yazan, düzenleyen kimse görmedim." Ayrıca Leys b. Sa'd'ın (ö. 791/175) anlattığına göre Ca'fer b. Rebîa, Arrâk b. Mâlik'e Medine'nin en fakihinin kim olduğunu sorar, o da Saïd b. Müseyyeb, Urve ve Ubeydullah b. Abdullah'ı anlatır. Daha sonra ise şöyle der: "Bana göre hepsinin en alimi İbn Şihâb'tır. Çünkü o, onların ilmini kendisinde toplamıştır." Ma'mer'in (ö. 153/770) bildirdiğine göre Ömer b. Abdülaziz de (ö. 101/720) onun hakkında şöyle söylemiştir: "Sünnet-i Mâziye'yi ondan başka bilen kimse kalmadı." Katâde b. Diâme (ö. 735/117) ve Mekhûl b. Ebû Müslim de (ö. 112/730) bu durumu ifade etmektedir.²¹

20 Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, thk. Abdülalim Abdülaziz el-Bestevî, (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405), II, 111; Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400), XIX, 73-77; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkı ez-Zehbî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405), IV, 475-479; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkı ez-Zehbî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'îlâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), VI, 421-423; Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maarifi'n-Nizâmiyye, 1326), VII, 23-24; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî es-Süyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1403), 39-40; Cengiz Kallek, *Fukahâ-yi seb'a*, (İslam Ansiklopedisi: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/İstanbul, 1996), XIII/214; Abdullah Karaman, *Ubeydullah b. Abdullah*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2012), XLII/18-19.

21 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 419-443; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, V, 326-350; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 445-451; Halit Özkan, *Zührî*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2013), XLIV/544-549.

Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770); Yemen'e ilk defa rihle yapan kişi ve tasnif döneminde günümüze ulaşan en eski hadis eseri, *el-Câmî'nin* müellifidir. "Sika, sebt, hâfız, fakih, me'mûn, mutkin" tabirleriyle tavsif edilmiştir. Alimlerin onun hakkında değerlendirmelerinden bazıları da şu şekildedir: Yahya b. Maîn (ö. 848/233): "Mâlik b. Enes'ten sonra Ma'mer, Zührî'den rivâyet eden en güvenilir kişidir." Ahmed b. Hanbel (ö. 855/241): "Bir kimseyi Ma'mer'le kıyaslamaya çalıştığım da ilim konusunda onu ilerde buldum. İlim konusunda zamanının en istekli olanlarındandı. O, Yemen'e ilk rihle yapan kişiydi." Amr b. Alî el-Fellâs (ö. 249/864): "Ma'mer insanların en doğru sözlü olanıydı."²²

Evzâî (ö. 157/774); Evzâiyye mezhebinin imamı, fıkıh ve hadis alimidir. "Şeyhu'l-İslâm, Şam ehlinin alimi, sika, me'mûn, sadûk" tabirleriyle tavsif edilmiştir. Alimlerin onun hakkında değerlendirmelerinden bazıları da şu şekildedir: Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813-4): "Şam'da sünneti ondan daha iyi bilen yoktu. Kendi zamanlarında insanlar için dört imam vardır: Basra'da Hammâd b. Zeyd, Kûfe'de Süfyân es-Sevrî, Hicâz'da Mâlik b. Enes ve Şam'da Evzâî." İmam Şâfiî (ö. 820/204): "Fıkıhî hadisine benzeyen Evzâî'den başka birini görmedim." İclî: "İnsanların hayırlılarından sika bir kişidir."²³

Mâlik b. Enes (ö. 179/795); Mâlikî mezhebinin imamıdır. *el-Muvatta'* isimli hadis eserinin müellifidir. "Hüccet, sika, me'mûn, sebt, fakih, âlim, İmâmü Dâru'l-Hicre" tabirleriyle tavsif edilmiştir. Alimlerin onun hakkında değerlendirmelerinden bazıları da şu şekildedir: Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814): "İlim alma konusunda Mâlik'ten daha iyisini görmedim." Ricâl tenkidi konusunda çok şiddetliydi. Mâlik sadece sahih olan hadisi nakleder ve sadece sika râviden hadis tahdis ederdi." İmam Şâfiî: "Mâlik bir hadis hakkında şüphe duyduğu zaman, hadisin tamamını atardı." Yahya b. Maîn: "Mâlik, Allah'ın yarattığı hüccetlerindendir. Fazileti kendisinde toplamış Müslümanların imamlarından bir imamdır." Zehebi: "Mâlik, ricâl tenkidi konusunda imamdı. Hâfız, işini iyi bilen ve yapan biriydi."²⁴

22 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 290; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 303-311; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, VII, 5-18; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, X, 243-246; İbrahim Hatiboğlu, *Ma'mer b. Râşid*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2003), XXVII/552-554.

23 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 83; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVII, 307-315; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, VII, 107-134; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 238-242; Salim Ögüt, *Evzâî*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1995), XI/546-548.

24 Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancı vd. (Mahmûdiyye/Fas: Matbaatü Faddâle, ts.), I, 77, 138, 172, 189, 190; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVII, 91-120; Zehebî, *Siyeru a'l-*

Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814); Tebeu't-tâbiîn neslinden hadis âlimi ve hâfızıdır. İbn Şihâb ez-Zührî'den gelen rivâyetler konusunda İmam Mâlik ile birlikte en güvenilir kimse olduğu nakledilmektedir. "Büyük imam, asrın hâfızı, Şeyhu'l-İslâm, hicaz muhaddisi, sika, sebt" tabirleriyle tavsif edilmiştir. Alimlerin onun hakkındaki değerlendirmelerinden bazıları da şu şekildedir: Abdurrahman b. Mehdî: İbn Uyeyne Hicâz'ın hadisi konusunda insanların en bilgilisiydi." İmam Şâfiî: "Şayet Mâlik ve Süfyân olmasaydı, Hicaz'ın ilmi yok olup giderdi." Ahmed b. Hanbel: "Sünnetleri ondan daha iyi bilen birini görmedim." İclî (ö. 875/261): "İbn Uyeyne hadis konusunda güvenilirdir (sika, sebt)."²⁵

Rivâyetin Diğer Râvileri Hakkında Yapılan Değerlendirmeler

Rivâyetin farklı tariklerinde aynı râvilerin geçmesi durumunda tekrara düşmek adına ilk geçtikleri yerlerde onlar hakkındaki değerlendirmeler nakledilmiştir.

1. Rivâyet

1a. (Mâlik b. Enes Rivâyeti): Bu rivâyetin râvileri hakkında ortak râviler bölümünde değerlendirme yapılmıştır.

1b. (Ahmed b. Hanbel Rivâyeti): *Abdurrahman b. Mehdî* (ö. 198/813-14); Alimlerin onun hakkındaki bazı değerlendirmeleri şöyledir: İmam Şâfiî; "dünyada onun benzeri birini tanımadım." Ahmed b. Hanbel: "Abdurrahman b. Mehdî meçhul bir râviden rivâyette bulunduğu zaman bile o hüccettir." Ali b. el-Medîni (ö. 234/848-49): "Yahya b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî'nin bir benzerini görmedik. Ricâl ilmîni Yahya b. Saîd'ten, hadis ilmîni de Abdurrahman b. Mehdî'den daha iyi bilen birini görmedim." Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890): "imam, sika, Hammâd b. Zeyd'in ashabının en güvenilir olanıdır." Ayrıca onun hakkında İbn Sa'd (ö. 230/845), "sika, çok hadis sahibi", Zehebî, "hâfız, nâkîd, seyyidü'l-huffâz, imam", İbn Hacer de "sika, sebt, hâfız, ricâl ve hadis bilgini" değerlendirmelerinde bulunmuştur. İbn

mi'n-nübelâ, VIII, 48-135; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 5-9; Ahmet Özel, *Mâlik b. Enes*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2003), XXVII/506-513.

25 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 417; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI, 177-196; Zehebî, *Siyeru'd'lami'n-nübelâ*, VIII, 454-475; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı ez-Zehabî, *Tezkiratü'l-huffâz*, thk. Zekerîyya Amîrât (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1419), I, 193-194; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IV, 117-122; İbrahim Hatiboğlu, *Süfyân b. Uyeyne*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2013), XXXVIII/28-29.

Hibbân da (ö. 354/965) onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikrederek, onun “itkan sahibi hâfızlardan ve dinde vera sahibi kimselerden” olduğunu kaydetmiştir.²⁶

1c. (Buhârî Rivâyeti): *Ali b. Abdullah (Ali b. el-Medîni)*. (ö. 234/848-49); Nesâî (ö. 303/915), onun hakkında “hadis için yaratılmış” demiştir. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) onun, döneminin hadis imamlarından biri olduğunu kaydetmiştir. Zehebî, “hâfız, şeyh, imam, hüccet, emîrül-mü’minîn fi’l-hadis”, İbn Hacer de “sika, sebt, imam, zamanının hadis ve illel konusunu en iyi bilen kişisi” olarak tavsif etmiş ve İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.²⁷

1c. (Buhârî Rivâyeti): *Ma’n b. İsâ (Ebû Yahyâ)*. (ö. 198/814); İbn Sa’d onu, “çok hadis rivâyet eden sika, sebt ve me’mûn”, Ebû Hâtîm er-Râzî, “Mâlîk’in ashabının en güvenilir (sebt)”, Zehebî, “imam, hâfız, sebt”, İbn Hacer de “sika, sebt ve hadis imamlarından biri” olarak tavsif ederken, İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.²⁸

2. Rivâyet

2a. (Dârimî Rivâyeti): Bu rivâyetin râvileri hakkında ortak râviler bölümünde ve yukarıda değerlendirme yapılmıştır.

26 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdr, 1968), VII, 297; Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1271), V, 288-290; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât*, thk. Şerafeddin Ahmed (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1395), VIII, 373; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XVII, 430-432; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, IX, 192-209; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-kütübî's-sitte*, thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed en-Nemr, (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413), I, 645; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 279-281; Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzib*, thk. Muhammed Avvâme (Halep: Dâru'r-Reşid, 1486), 351; Mücteba Uğur, *Abdurrahman b. Mehdi* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1988), I/167-168.

27 *Nesâî*, “Menâsik-i hac”, 187 (2990); İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 469-470; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, ts.), XI, 458-473; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXI, 5-34; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XI, 41-60; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 42-43; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, VII, 349-358; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzib*, 403; Mehmet Ali Sönmez, *Ali b. Medîni*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1989), II/411.

28 İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 437; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 277-278; İbn Hibbân, *es-Sikât*; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVIII, 336-339; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, IX, 304-306; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 284; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, X, 252-253; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzib*, 542; Orhan Çeker, *Ma’n b. İsâ* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2003), XXVII/555.

2b. (Buhârî Rivâyeti): *Abdulaziz b. Abdullah el-Üveysî* (ö. ?); Ya'kûb b. Şeybe (ö. 262/875) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889) onu, "sika", Ebû Hâtim er-Râzî, "sadûk", Halîfî (ö. 446/1055), "sika, muttefekun aleyh", Zehebî, "sika, çok hadis rivâyet eden, imam, hüccet, fakih", İbn Hacer de "sika, fakih" olarak tavsif ederken, İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" isimli eserinde zikretmiştir.²⁹

2c. (Ebû Dâvûd Rivâyeti): *Müsedded b. Müserhed (Ebü'l-Hasen)*. (ö. 228/843); onun hakkında Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel, "sadûk", İclî, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî, "sika", Zehebî, "hâfız, imam, hüccet, hadisi en iyi bilenlerden ve en güvenilir imamlardan birisi", İbn Hacer de "sika, hâfız" değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" isimli eserinde zikretmiştir.³⁰

3. Rivâyet

3a. (Humeydî Rivâyeti): *Humeydî* (ö. 219/834); "*el-Müsned*" isimli eserin müellifidir. İbn Sa'd onu, "sika ve çok hadis sahibi", Ahmed b. Hanbel, "imam", Ebû Hâtim er-Râzî, "insanların en güvenilirlerinden, İbn Uyeyne ashabının reisi, sika, sebt, imam", Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014), "sika, me'mûn", Hatîb el-Bağdâdî, "sika, sebt, hüccet ve çok sayıda meşhur hadis sahibi", Zehebî, "imam, hâfız, fakih, şeyhu'l-harem, önemli alimlerden biri", İbn Hacer de "sika, hâfız, fakih" olarak nitelendirmiştir. İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" isimli eserinde zikretmiş ve "sâhib-i sünnet" tabiriyle tavsif etmiştir.³¹

3b. (Dârimî Rivâyeti): *Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî* (ö. 212/827); onun hakkında Buhârî, "zamanının en faziletlielerindendi", İclî ve Nesâî "sika", Ebû Hâtim er-Râzî,

29 İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 387; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 396; Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvîni el-Halîlî, *el-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadis*, thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), I, 229; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XVIII, 160-162; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, X, 389; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 656; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 345-346; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 357.

30 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 272; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 438; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 200; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVII, 443-448; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, X, 591-595; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 256; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 107-109; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 528; Zekerîya Güler, *Müsedded b. Müserhed* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2006), XXXII/82-83.

31 İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, V, 502; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, V, 56-57; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 341; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Telhisü'l-müteşâbih fi'r-resm ve himâyetü mâ eşkele minhü 'an bevâdirî't-tashîf ve'l-vehm*, thk. Sükeyne eş-Şihâbî (Dimeşk: Dâru Talâs, 1985), I, 22; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 512-515; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, X, 616-621; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 552; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 215-216; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 303; Ahmet Yücel, *Humeydî, Abdullah b. Zübeyr* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1998), XVIII/357.

“sadûk, sika”, Zehebî, “imam, hâfız, Şeyhu'l-İslâm”, İbn Hacer de “sika, fâdil” değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Zehebî, insanların onun için Filistin sahilinde yer alan Kaysâriyye'ye rihle yaptıklarını belirterek, onun “Kaysâriyye muhad-disi” olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât* isimli eserinde zikretmiş ve “onun Allah'ın hayırlı kullarından olduğunu” kaydetmiştir. Bununla birlikte İclî'nin ifade ettiğine göre; bazı Bağdatlılar kendisine, Muhammed b. Yusûf'un Süfyan'dan rivâyet ettiği yüz elli hadiste hata yaptığını söylemiştir.³²

3c. (Dârimî Rivâyeti): *Zeyd b. Yahyâ* (ö. 207/822/823); onun hakkında Ebû Zür'a, “Şam'ın fetva ehliendir”, Ahmed b. Hanbel, İclî, Hatîb el-Bağdâdî, Zehebî ve İbn Hacer, “sika” değerlendirmesinde bulunmuş ve İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.³³

3d. (Buhârî Rivâyeti): Bu rivâyetin râvileri hakkında ortak râviler bölümünde ve yukarıda değerlendirme yapılmıştır.

3e. (Tirmizî Rivâyeti): *Saîd b. Abdurrahmân el-Mahzûmî* (ö. 4-863/249); Zehebî onu, İbn Hacer de “sika” olarak tavsif etmiştir. Nesâî'nin onun hakkında “lâ be'se bih”³⁴ yanında “sika” değerlendirmesi de bulunmaktadır. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.³⁵

3e. (Tirmizî Rivâyeti): *Ebû Ammâr* (ö. 9-858/244); Nesâî ve İbn Hacer onu, “sika”, Zehebî ise “imam, hâfız, hüccet” olarak tavsif etmiş ve İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.³⁶

32 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II, 257; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 119-120; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 57; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVII, 52-60; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, X, 114-118; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XV, 400-401; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 232; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 535-537; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 515; Ali Osman Koçkuzu, *Firyâbî, Muhammed b. Yusuf*, (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1996), XIII, 146.

33 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 379; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VIII, 444; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 250; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, X, 118; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 419; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 428-429; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 225.

34 “Lâ be'se bih” ve benzeri ifadelerle adaletine hükmedilen bir râvinin hadisin yazılacağı belirtilmiş ancak zabtının ortaya çıkması için de gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 37; Ebû Amr Takıyyüddin Osmân b. Salâhiddin Abdurrahmân b. Müsâ eş-Şehrezürî İbnü's-Salâh, *Mukaddimetü İbni's-Salâh (Ulûmu'l-hadis)* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1425), 77; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 195.

35 Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Tesmiyetü'ş-şuyûh*, thk. Kâsım Ali Sa'd (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424), 101; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 270; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, X, 526; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 439-440; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, IV, 55; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 238.

36 İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 187; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, VI, 358-361; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*,

3f. (Nesâî Rivâyeti): *Kuteybe b. Saîd* (ö. 240/855); Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtîm er-Râzî onun hakkında “sika”, Nesâî “sika, me’m’un” değerlendirmesinde bulunurken, Zehebî, “Şeyhu’l-İslâm, Rivâyetü’l-İslâm, muhaddis, imam, sika”, İbn Hacer de “sika, sebt” olarak tavsif etmiş, İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.³⁷

4. Rivâyet

4a. (Abdürrezzâk b. Hemmâm Rivâyeti): *Abdürrezzâk b. Hemmâm* (ö. 211/826-27); “*el-Musannef*” isimli eserin müellifi Yemen’li alimdir. Ma’m’er b. Râşid başta olmak üzere Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne ve Mâlik b. Enes’ten hadis tahsil etmiştir. İclî, “sika”, Ya’kûb b. Şeybe, “sika, sebt”, Zehebî, “el-hâfizu’l-kebîr, allâme, Ye’men’in âlimi, sika alimlerden biri, imam, şeyhu’l-İslâm, muhaddisu’l-vakt”, İbn Hacer de “sika, hâfız” olarak tavsif etmiştir. Ahmed b. Sâlih de bu konuda şöyle demiştir: “Ahmed b. Hanbel’e; hadisi Abdürrezzâk’tan daha güzel birini gördün mü? dedim, hayır, dedi.” Ebû Hâtîm er-Râzî de onun hadisinin yazılıp ve onunla ihticâc edilebileceğini nakletmektedir. İbn Hibbân da onu “*es-Sikât*” isimli eserinde zikretmiştir.³⁸

4b. (Ahmed b. Hanbel Rivâyeti): *Abdurrahman b. Bûzeveyh* (ö. ?); Ahmed b. Hanbel, onu hayırla anıp övmüştür. Onun hakkında Zehebî, “sika”, İbn Hacer de “makbul” değerlendirmesinde bulunmuştur.³⁹

4c. (Nesâî Rivâyeti): *Huşeyş b. Eşram* (ö. 867/253); onun hakkında Nesâî, “sika”, Zehebî, “hâfız, sebt, imam, hâfız, hüccet, sâhib-i sünnet ve ittibâ”, İbn Hacer de “sika, hâfız” değerlendirmesinde bulunmuştur.⁴⁰

XI, 400-401; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 332; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü’t-Tehzib*, II, 333-334; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzib*, 166.

37 Nesâî, *Tesmiyetü’ş-şuyûh*, 70; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VII, 140; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 20; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XXIII, 523-537; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, XI, 13-24; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 134; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü’t-Tehzib*, VIII, 358-361; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzib*, 454; Kamil Çakın, *Kuteybe b. Saîd* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2002), XXVI/491-492.

38 İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, II, 93; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VI, 38-39; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 412; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XVIII, 52-61; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı ez-Zehabî, *Mizânü’l-i’tidâl fi nakdi’r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru’l-ma’rife, 1382), II, 609-614; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nübelâ*, IX, 563-580; Zehebî, *el-Kâşif*, 651; Zehebî, *Tezkiratü’l-huffâz*, I, 266-267; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü’t-Tehzib*, VI, 310-315; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzib*, 354; Ali Akyüz, *Abdürrezzâk es-San’ânî* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1988), I/298-299.

39 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, V, 217; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, XVII, 7; Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, IX, 477; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 623; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü’t-Tehzib*, VI, 149; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü’t-Tehzib*, 337.

40 Nesâî, *Tesmiyetü’ş-şuyûh*, 100; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, VIII, 251-253; Zehebî, *Siyeru a’lami’n-nü-*

5. Rivâyet:

5a. (Buhârî Rivâyeti): *İsmâil b. Abdullah (Ebû Üveys)*. (ö. 226/841); Hıfz ve itkan yönünden tenkit edildiği nakledilmektedir. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, "lâ be'se bih", Ebû Hâtim er-Râzî, "mahalletü's-sıdk" değerlendirmesinde bulunmuş ve onun hata yaptığını da ifade etmek için "muğaffel" tabirini kullanmıştır. İbn Ebû Hayseme (ö. 279/892-93), Yahya b. Maîn'in onun hakkında "sadûk", hafızası zayıf ve istenildiği gibi güçlü değildir (leyse bizâke⁴¹) dediğini nakletmiştir. Nesâî ise onu "zayıf" olarak değerlendirmiştir. Halîlî'nin naklettiğine göre Ebû Hâtim, onun dayısı Mâlik'ten hadis naklinde güvenilir (sebt) olduğu görüşündedir. İbn Hacer de onu "sadûk" olarak değerlendirirken hafızasından hadis naklettiği zaman hata yaptığını da ifade etmiştir. Kısaca İsmâil b. Abdullah (Ebû Üveys)'ı zayıf kabul edenler zabt konusunda kusurlu olduğunu, rivâyet ederken hata yaptığını belirtmektedir.⁴²

6. Rivâyet

6a. (Ebû Dâvûd Rivâyeti): *Ahmed b. Sâlih (İbnü't-Taberî)*. (ö. 248/862); Onun hakkında Buhârî, "sika, sadûk", Ahmed b. Hanbel, "sebt, sika, sâhib-i sünnet, İclî, "sika, sâhib-i sünnet", Ebû Hâtim er-Râzî, "sika", Halîlî, "sika, hâfız", Hatîb el-Bağfî dâdî, "hâfız, ilelü'l-hadis alimi", Mizzî (ö. 742/1341), "hâfız ve imam", Zehebî, "sika, sebt, imamü'l-kebîr, Mısır diyarında zamanının hâfızı ve alimi", İbn Hacer de "sika, hâfız" olarak tavsif ederken, İbn Hibbân da onu "*es-Sikât*" isimli eserinde zikretmiştir. Nesâî ise onun hakkında "sika ve me'mûn değildir" değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayrıca Nesâî'nin, Muâviye b. Sâlih'ten işittiğine göre; Muâviye b. Sâlih, Yahya b. Maîn'e Ahmed b. Sâlih hakkında sormuş ve o da "filozofmuş gibi konuşan bir kezzâbtır (yalancıdır)" cevabını vermiştir. İbn Hibbân *es-Sikât* isimli

belâ, XII, 250-251; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 372; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, III, 142; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 193.

41 "O râvi aradığın gibi (kuvvetli) değildir." demektir. Cerhin ilk mertebesine delalet ettiği ifade edilmektedir. Hakkında bu hüküm verilen râvinin rivâyetlerinin büsbütün reddedilmeyip ve itibar için yazılabileceği kaydedilmektedir. Bkz. Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 201.

42 Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Duafâ` ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed (Halep: Dâru'l-Vaî, 1396), 17; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 180-181; Halîlî, *el-İrşâd*, I, 347-348; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, III, 124-129; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 247; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib*, I, 310-312; İbn Hacer el-Askalânî, *Takribü't-Tehzib*, 108; İsmâil Hakkı Ünal, *İsmâil b. Ebû Üveys* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2001), XXIII/95.

eserinde Yahyâ b. Maîn'in, Ahmed b. Sâlih ile ilgili değerlendirmesinde isim karışıklığından kaynaklı hata olduğunu, onun cerhettiği kişinin Ahmed b. Sâlih eş-Şemûmî olduğunu ifade etmiştir. İbn Hacer de İbn Hibbân'ın bu görüşüne atıfta bulunarak eserinde bu durumu belirtmiştir. Zehebî de Yahya b. Maîn'in Ahmed b. Sâlih hakkındaki sözlerini kayda değer bulmamış, Nesâî'nin onunla ilgili değerlendirmesini de Buhârî'nin Ahmed b. Sâlih'le ihticâc ettiğini belirterek kabul etmemiştir.⁴³

7. Rivâyet

7a. (Nesâî Rivâyeti): *Ya'kub b. İbrahim ed-Devrakî* (ö. 252/866); Ebû Hâtim er-Râzî onu, "sadûk", Nesâî, "sika", Hatîb el-Bağdâdî, "sika, hâfız, mutkin", Zehebî, "hâfız, imam, hüccet", İbn Hacer de "sika, hâfız" olarak tavsif etmiş ve İbn Hibbân da onu "es-Sikât" isimli eserinde zikretmiştir.⁴⁴

7a. (Nesâî Rivâyeti): *Muhammed b. Yahya b. Abdullah en-Nisâbûrî* (Zühli). (ö. 258/872); "ez-Zühriyyât" isimli eserin müellifidir. Onun hakkında Ebû Zür'a, "Müslümanların imamlarından bir imam", Ebû Hâtim er-Râzî, "sika", Nesâî, "sika, me'mûn, sebt ve hadis konusunda imamlardan biri", Hatîb el-Bağdâdî, "İraklı imamlardan, itkan sahibi hâfızlardan ve çok güvenilir râvilerden (es-sikâtü'l-me'mûnîn) biri", Zehebî, "imam, allâme, hâfız, bârî, Şeyhu'l-İslâm, doğu ehlinin imamı, Horasan'da ehli hadisin imamı", İbn Hacer de "imam, sika, hâfız, celîl" nitelendirmesinde bulunmuştur. İbn Hibbân da onu "es-Sikât" isimli eserinde zikretmiştir.⁴⁵

43 İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I, 192; Nesâî, *ed-Duafâ' ve'l-metrûkîn*, 22; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 25-26; Halîlî, *el-İrşâd* I, 424; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 195-201; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, IV, 38-41; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 340-355; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XII, 160-177; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkı ez-Zehebî, *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekelleme fihim bimâ lâ yücübü reddehüm*, thk. Muhammed İbrahim el-Mevsilî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1412), 46; Zehebî, *el-Kâşif*, I, 195-196; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 39-42; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 80; S. Kemal Sandıkçı, *Ahmed b. Sâlih et-Taberî* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1989), II/132; Osman Oruçan, "İbn Hacer'in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme", *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 492-495.

44 Nesâî, *Tesmiyyetü's-şuyuh*, 71; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX, 202; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 286; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 277-279; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXXII, 311-314; Zehebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XII, 141-144; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 393; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 381-382; İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-Tehzîb*, 607; Selman Başaran, *Devrakî, Ya'kub b. İbrahim* (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 1994), IX/248.

45 Nesâî, *Tesmiyyetü's-şuyuh*, 33; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 125; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 115; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 415-420; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 617-631; Ze-

8. Rivâyet

8a. (Ahmed b. Hanbel Rivâyeti): *Muhammed b. Mus'ab* (ö. 4-823/208); onun hakkında, Nesâî, "zayıf", Hatîb el-Bağdâdî, "hafızasından kaynaklı çok hata yapan birisi", Zehebî, "onda zayıflık var", İbn Hacer de "sadûk, çokça hata yapan (kesîru'l-galat)" değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtîm er-Râzî de hadis rivâyetinde tam anlamıyla güvenilir olmadığını ifade etmek için onu "leyse bi kavî"⁴⁶ olarak nitelendirirken, İbn Hibbân da onu "el-Mecrûhîn" isimli eserinde zikrederek, isnadları değiştirmeye varan hatalar yapacak kadar hafızasının kötü olduğunu ve infirâd ettiği durumlarda onunla ihticâc etmenin caiz olmadığını ifade etmiştir.⁴⁷

Rivâyetin isnadları incelendiğinde, râvilerin hiçbirinin yalancılıkla itham edilen kimselerden olmadığı, sadece iki râvinin (5a. İsmâil b. Abdullah ve 8a. Muhammed b. Mus'ab) hafızasındaki kusurdan dolayı cerh edildiği anlaşılmaktadır. Bu iki râvi dışındaki râvilerin tamamının alimler tarafından güvenilir kabul edilmesi ve rivâyetin birden fazla tarikten gelmiş olmasına rağmen, rivâyetler arasında anlamı bozmayacak düzeyde mana ile rivâyetten kaynaklanan küçük farklılıklar olması ve böylece rivâyetlerin birbirini desteklemesi, bu rivâyetin isnad yönünden sahih olduğunu göstermektedir.

Rivâyetin Metin Yönünden Tahlili

Bu bölümde rivâyetin farklı tariklerinden gelen metinlerdeki farklılıklara değinilecektir. İbn Abbâs (ra) --- Meymûne'den (ra) nakledilen **birinci** rivâyette Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulmakta ve O da (sas) şöyle buyurmaktadır: "Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı çıkarıp, atınız." **İkinci** rivâyette birinci rivâyetten farklı olarak "**iyiniz**" ibaresi bulunmakta; "onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, "**iyiniz**" şeklinde yer almaktadır. **Üçüncü** rivâyette

hebî, *Siyeru a'lami'n-nübelâ*, XII, 273-285; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 229; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 511-516; İbn Hacer el-Askalâni, *Takribü't-Tehzib*, 512; Mehmet Emin Özafşar, "Zühli", (İslam Ansiklopedisi: TDV Yayınları/İstanbul, 2013); XLIV, 543-544.

46 "Kuvvetli değildir" anlamına gelen cerh lafzıdır. Hakkında bu hüküm verilen râvinin hadisi itibar için yazılır. Bkz. İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 37; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 201.

47 İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 102-103; Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitâbü (Ma'rifeti'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyed (Halep: Dâru'l-Vaî, ts.), II, 293-294; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 276-279; Mizzi, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXVI, 460-464; Zehebî, *el-Kâşif*, II, 222; İbn Hacer el-Askalâni, *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 458-460; İbn Hacer el-Askalâni, *Takribü't-Tehzib*, 507.

ilk iki rivâyetten farklı olarak farenin durumu ile ilgili yağın içine düşerek **öldüğü** bilgisi yer almakta ve Hz. Peygamber'e (sas) birinci ve ikinci rivâyetlere ilave olarak yağ içine düşüp **ölen** farenin durumu hakkında sorulmaktadır. O da (sas) şöyle buyurmaktadır: *"Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, onu yiyiniz."* **Dördüncü** rivâyette ise yağın özelliğine göre (**kati-sıvı**) kullanımı ve hükmü ile ilgili diğer üç rivâyete göre daha detaylı bilgiler yer almakta farenin **ölü** olduğuna dair bir bilgi yer almamaktadır. Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulmakta ve O (sas) da şöyle buyurmaktadır: *"Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ **kati** ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer **sıvı** (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."* **Beşinci** rivâyette ikinci rivâyetten farklı olarak **"yağınızı yiyiniz"** şeklinde yer almaktadır. Rivâyet şöyledir: *"Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve **yağınızı yiyiniz."*** **Altıncı** rivâyette ise diğer rivâyetlerden farklı olarak bir soru üzerine cevap verilme durumu söz konusu değildir. Doğrudan Resûlullah'ın (sas) şöyle buyurduğu nakledilmektedir: *"Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ **kati** ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer **sıvı** (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."* **Yedinci** rivâyette ise diğer tüm rivâyetlerden farklı olarak farenin içerisine düştüğü yağın **kati** özellikte olduğu ifade edilmekte ve Hz. Peygamber'e (sas) **kati yağ** içine düşen farenin durumu hakkında sorulmaktadır. O da (sas) şöyle buyurmaktadır: *"Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız."* Görüldüğü üzere bu rivâyette farenin **ölü** olduğu ifade edilmemektedir. **Sekizinci** ve **son rivâyette** de diğer rivâyetlerden farklı olarak soruyu soran kişi **Meymûne (ra)** olarak nakledilmektedir. Ayrıca rivâyette yağın **kati** özellikte olduğu bilgisi ve sonunda da **"yağınızı yiyiniz"** ibaresi yer almaktadır. Bu rivâyette şu şekildedir: Hz. Peygamber (sas)'in eşi **Meymûne (ra)**, Resûlullah'a (sas) **kati** yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorduğunda, O (sas) şöyle buyurmuştur: *"Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız ve **yağınızı yiyiniz."***

Ebû Hureyre (ra)'den naklen gelen **birinci** rivâyet ise metin açısından yukarıdaki **dördüncü** rivâyetle aynıdır: Hz. Peygamber'e (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulmakta ve O (sas) şöyle buyurmaktadır: *"Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ **kati** ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer **sıvı** (erimiş) ise ona yaklaşmayınız."* **İkinci** rivâyette ise birinci rivâyete ek olarak farenin **ölü** olduğu bilgisi yer almakta ve *"etrafındaki kısmı atınız"* dan sonra **"geri kalanını yiyiniz"** ibaresi bulunmaktadır: Resûlullah'a (sas) yağ içine düşüp **ölen** farenin durumu hakkında sorulmakta ve O da (sas) şöyle buyurmaktadır: *"Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ **kati** ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, sonra **geri***

kalanını yiyiniz, eğer sıvı (erimiş) ise onu yemeyiniz.” Üçüncü ve son rivâyet ise metin açısından yukarıdaki **altıncı** rivâyetle aynıdır: Resûlullah (sas) şöyle buyurmuşur: “Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ **katı** ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, eğer **sıvı** (erimiş) ise ona yaklaşmayınız.”

Rivâyetin âlî isnadı Meymûne'den (ra) nakledilen 1a. Mâlik b. Enes isnadıdır: Resûlullah'a (sas) yağ içine düşen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuşur: “Onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı çıkarıp, atınız.”⁴⁸ Bu rivâyete bakıldığında da aslında yağın katı özellikte olduğu ve farenin de içerisinde öldüğü anlaşılmaktadır. Çünkü sıvı olan bir yağda fare veya necâsetin sabit kalması düşünülemez. O necâset heryere sirayet edecektir. Rivâyetin diğer tariklerine bakıldığında da içerdiği hüküm ve anlam yönünden, bir zıtlık içermediği görülmektedir. Farklılıkların metnin sıhhatine zarar verecek, anlam açısından metni bozacak farklılıklar olmadığı, daha ziyade bahse konu olan fare ve yağ ile ilgili durumun daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak, mana ile rivâyetten kaynaklanan farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan bu farklılıklar da mazur görülebilir.⁴⁹ Bütün olarak düşünüldüğünde bu rivâyetlerde yağa fare düştüğü zaman nasıl davranılması gerektiği ve yağın kullanımı ile ilgili durum ortaya konulmaktadır. Bu durumu da ortaya koyan en detaylı rivâyet ise Ebû Hureyre'den (ra) nakledilen ikinci rivâyettir: Resûlullah'a (sas) yağ içine düşüp ölen farenin durumu hakkında sorulduğunda, O (sas) şöyle buyurmuşur: “Yağın içine fare düştüğü zaman eğer yağ katı ise onu (fareyi) ve etrafındaki kısmı atınız, sonra geri kalanını yiyiniz, eğer sıvı (erimiş) ise onu yemeyiniz.”⁵⁰

Rivâyetin Fikhî Yönü

İçine fare düşen yağ ile ilgili rivâyet fikhî konulara da kaynaklık teşkil etmiştir. Su dışındaki katı veya sıvı gıda maddelerinin içerisine necâset düşmesi halinde temizliği ve kullanımı konusunda hüküm verirken fakihlerin dayanağı bu rivâyet olmuştur. Ayrıca “pislenen bölümü atma” yoluyla temizleme çeşidinde de bu ri-

48 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, “İsti'zân”, 7 (h. no: 1866).

49 İlgili rivâyet şu şekildedir: “Siz haramı helal, helali de haram yapmayıp manada da isabet ettiğiniz zaman (mana ile rivâyette bulunmanızda) bir sakınca yoktur.” Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir* (Musul: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1404), VII, 100 (h. no: 6491); Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1434), 221-222.

50 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XII, 100-101 (h. no: 7177); XVI, 234 (h. no: 10355).

vâyet delil olarak kullanılmıştır. Burada ifade edilen husus, katı maddelerin, içine necâseti sızdırmadığı sürece temizlenme imkanına sahip olmasıdır. Dolayısıyla katı maddenin içerisindeki fare gibi necâsete sebep olan unsurun çıkarılması ve etrafının da kazınarak atılmasıyla temizlenebileceği ifade edilmektedir.⁵¹

Bu rivâyet çerçevesinde Hanefilere göre; yağın içerisinde fare öldüğü zaman eğer yağ katı ise, fare ve çevresindeki yağ olan kısım atılır ve geri kalanı yenebilir. Eğer yağ sıvı ise hiçbir şekilde yenmez. Çünkü, katı maddelerde necâset sadece kendi civarındaki bölgededir. Bu noktada necâset bulaşan yer oyularak atıldığı zaman kalan kısım temizdir. Sıvı maddelerde necâset ise her tarafa bulaşır ve böylece hepsi necîs olmuş olur. Katılık ve sıvılık konusundaki sınır da şöyledir: Eğer yağın necâset bulaşan kısmı oyulduğunda orası eski halini almıyor, yani dolmuyor, oyuk kalıyorsa o katıdır. Eğer kalmıyor, doluyorsa sıvıdır.⁵² Hanbelîlere göre de su dışındaki sıvı gıda maddelerine necâset bulaşması durumunda onu necîs yapar. Katı yağ gibi maddelere necâset bulaşması durumunda ise necâset ve etrafındaki kısım atılır, geri kalan ise temizdir. Çünkü katı maddeler yapısından dolayı necâsetin yayılmasına engel olur.⁵³ Mâlikîlere göre de su dışındaki sıvı gıda maddelerine necâset bulaşması durumunda onu necîs yapar. Burada o sıvının yapısını değiştirip, değiştirmemesine bakılmaz. Çünkü fare, sıvı yağın içerisinde öldüğü zaman, o yağın tamamı atılır. Şayet yağ katı ise fare ve sadece etrafındaki kısım atılır.⁵⁴ Şafîî mezhebine göre de su dışındaki sıvı gıda maddelerine necâset bulaşması durumunda o necîs olmaktadır. Bu noktada zeytinyağının içerisinde fare öldüğü zaman veya başka bir necâset bulaşması durumunda

51 Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), I, 172; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Matbaatü Mustafa El-bânî el-Halebî ve Evladuhu, 1395), I, 466; Ebü Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî İbn Kudâme, *el-Muğni* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1405), I, 58, 64-65; Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.), II, 587, 595, 599; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühü* (Dimeşk: Dâru'l-fikr, ts.), I, 210, 220; Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm* (İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978), 180; Hüseyin Baysa, "Haram Madde İçeren Ürünlerin Hükmüne İstihlâkin Etkisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (15 Aralık 2018), 1175, 1181.

52 Serahsî, *el-Mebsût*, I, 172.

53 İbn Kudâme, *el-Muğni*, I, 65.

54 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, I, 466; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâti İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fikhiyye*, thk. Mâcid el-Hamevî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1434), 73; Ebü Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî el-Girnâti el-Mevvâk, *et-Tâc ve'l-iklil 'alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halil* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398), I, 113; Ahmed b. Guneym b. Mühennâ en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devvâni 'alâ Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevâni*, thk. Rızâ Ferhât (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.), I, 54.

zeytinyağı necis olacaktır ve bunu yemek caiz değildir. Ayrıca zeytinyağı gibi sıvı maddelere necâset bulaşması durumunda bunun, yıkayarak veya başka bir yolla giderilmesi mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber (sas); “onu yıkayın” demiştir. Şayet yıkamak caiz olsaydı bunu açıklardı. Katı ve sıvı ayrımı konusunda da Hanefîler deki gibi bir durum söz konusudur. Katı maddeden bir parça alındığında o kısım olduğu gibi kalır ve dolmaz. Sıvı maddelerde ise o boşalan kısım hemen dolmaktadır.⁵⁵ Mezheplerin böyle bir yağ ile ilgili olarak yeme-içme dışında kalan alim-satımı ve o yağdan çeşitli şekillerde yararlanma noktasındaki görüşleri de şu şekildedir:

Hanefîlere göre; böyle bir yağdan, yemenin dışında aydınlatma ve deri tabaklama vb. yollarla faydalanmakta bir sakınca yoktur. Kusurunu açıklayarak satışı da caizdir. Kusuru açıklanmadan satılırsa bu durumda alan kişi kusurunu öğrendiği zaman alıp almamakta serbesttir. Hanbelîlere göre ise böyle bir yağın satışı caiz değildir. Fakat mescid dışındaki yerlerde aydınlatma vb. yollarla faydalanmak mümkündür. İmam Şafî’den ise bu hususta iki görüş nakledilmiştir. Birincisine göre bu yağın satışı caiz olmadığı gibi, “ona yaklaşmayın” emrinden dolayı böyle bir yağdan istifade etmek de caiz değildir. Diğer nakledilen görüşe göre ise -Ebû Hanîfe’nin de aynı görüşte olduğu üzere- böyle bir yağdan aydınlatma vb. yollarla faydalanmak caizdir. Ondan nakledilen rivâyetlerin en sağlamının bu olduğu kaydedilmektedir. Nitekim, Şafîilerin çoğunluğunun da görüşü bu şekildedir. Mâlikîlere göre de bal veya yağın içerisinde fare öldüğü zaman bunları satmak caiz değildir ama bal, yiyecek olarak balarısına yedirilebilir ve yağ da mescid dışındaki yerlerde aydınlatma vb. yollarla kullanılabilir.⁵⁶ Bu konuyla ilgili olarak, İbn Ömer’in içine fare düşen yağ ile ilgili “onu aydınlatmada ve deri tabaklamada kullanabilirsiniz”⁵⁷ sözü nakledilmektedir.

55 Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes’ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Şerhu’s-sünne*, thk. Şuayb el-Arnâut - Muhammed Zühayr eş-Şâvîş (Dimeşk, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1403), XI, 258; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *el-Mecmû’ şerhu’l-Muhezzeb* (Beyrut: Dâru’l-fikr, ts.), II, 587, 595, 599.

56 Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî el-Hattâbî, *Me’âlimü’s-Sünen* (Halep: el-Matbaatü’l-İlmiyye, 1351), IV, 257-258; Serahsî, *el-Mebsût*, I, 172; Begavî, *Şerhu’s-sünne*, XI, 258; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, XI, 87; Nevevî, *el-Mecmû’*, II, 599; IX, 237; Mevâk, *et-Tâc ve’l-İklîl*, I, 113; Nefrâvî, *el-Fevâkihü’d-devvânî*; I, 54; Ebü’l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü’l-ahvezi şerhu Câmi’i’t-Tirmizî* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, ts.), V, 420-421; Mehmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987), XII, 5605; Baysa, “Haram Madde İçeren Ürünlerin Hükümüne İstihlâkin Etkisi”, 1180-1181, 1186.

57 Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, I, 84 (h. no: 286); Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, 1424), V, 595 (h. no: 19627).

Yağın katı olması durumunda necâsetin ve bulaşan kısmın atılmasıyla temiz olacağı, sıvı olması durumunda ise necis sayılacağı ve yenmeyeceği hususunda mezheplerin görüş birliği içinde oldukları görülmektedir. Fakat sıvı yağın, özellikle satışı konusunda Hanefîlerle ve diğer mezhepler arasında bir görüş farklılığı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte o yağın dökülüp, israf edilmektense çeşitli şekillerde değerlendirilmesine yönelik olarak da çözüm yolları ortaya konulmuştur.

Ayrıca bu konu, hayatın doğal akışı çerçevesinde gerçekleşen, kaçınılması zor olan bir durum olduğu için kolaylık prensibi gereği umûmü'l-belvâ kapsamında değerlendirilmesi de mümkündür.⁵⁸ Gerek bu rivâyet ve gerekse bu rivâyet bağlamında mezheplerin ortaya koyduğu çözüm yollarından hareketle şöyle bir değerlendirme yapılabilir. Gıda maddesine necâset bulaşan bir kişi eğer gıda maddesi katı özellikle ise, necâseti giderdikten sonra -istediği takdirde- onu tüketmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Gıda maddesi sıvı özellikle ise, onu yeme-içme şeklinde tüketemez ama çeşitli şekillerde değerlendirmesinde de yine bir mahzur yoktur. Burada önemli olan husus, böyle bir durumla karşılaşıldığında rivâyette bir yol göstericiliğin (irşâd) söz konusu olmasıdır.

Sonuç

Hz. Peygamber'in (sas) söz fil ve takrirlerini bize ulaştıran hadislerin sıhhatinin tespitinde ve doğru anlaşılmasında isnad ve metin tahlili son derece önem arz etmektedir. Çalışmanın konusu olan içerisine fare düşen yağın kullanımı ve hükü mü ile ilgili rivâyetin tahrîci için kaynaklar incelendiğinde, tespit edilebildiği kağı daryla *Sahih-i Müslim* ve *Sünen-i İbn Mâce* dışında kalan *kütüb-i tis'a* eserlerinde iki sahabeden (Meymûne ve Ebû Hureyre) naklen rivâyet edildiği görülmektedir. Rivâyetin isnadı ile ilgili yapılan tahlilde ise Ebû Hureyre'den (ra) gelen rivâyetin isnadının Ma'mer b. Râşid'den kaynaklanan hatadan dolayı doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bu isnadın râvileri ile ilgili değerlendirme yapılmamıştır. Meymûne (ra) rivâyetinin râvileri ile ilgili yapılan değerlendirmelere bakıldığında râvilerin hiçbirisinin yalancılık vb. adaleti ilgilendiren, onların güvenilirliğine zarar verecek kusurlarla itham edilmemiş olması, sadece iki râvinin, hafızasından kaynaklı problemlerden dolayı eleştirilmesi ama bununla birlikte rivâyetin diğer

58 Bkz. M. Zeki Uyanık, "İslâm Hukukunda Dinî Hükümleri Hafifleten Umûmü'l-Belvâ", *Hikmet Yurdu*, XIII/26 (01 Temmuz 2020), 195-235.

tariklerindeki râvilerin güvenilir oldukları yönünde yapılan değerlendirmeler bu rivâyetin isnad yönünden sahih olduğunu göstermektedir. Metin yönünden tahlili yapıldığında ise farklı tariklerden gelen rivâyetlerde anlam yönünden bir zıtlık olmadığı, mana ile rivâyetten kaynaklanan, rivâyetin daha iyi anlaşılmasına yönelik olarak yapılan açıklamalardan kaynaklı farklılıklar olduğu ve metnin sıhhatine zarar verecek düzeyde bir durumun söz konusu olmadığı ifade edilebilir.

İslam dini için temizlik ve helal gıda vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Bu açıdan içerisine fare düşen yağ ile ilgili rivâyet de katı ve su dışındaki sıvı gıda madde lerine necâset bulaşması durumunda kullanımı ve temizliği ile ilgili konularda fıkıh ilmine delil teşkil etmiştir. Bu rivâyetten hareketle böyle bir gıdanın yeme-içme şeklinde tüketilemeyeceği konusunda herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir. Yeme-içme dışında özellikle satışı konusunda rivâyette açık bir hüküm olmadığından dolayı bir görüş birliği de bulunmamaktadır. Bununla birlikte o yağın aydınlatma vb. yollarla kullanılabilmesi de ifade edilmiştir. Şunu ifade etmek gerekir ki gıda maddesine necâsetin bulaştığı bu vb. durumlarla karşılaşıldığında bu rivâyet ve bu rivâyet bağlamında mezheplerin ortaya koyduğu çözüm yolları önemli bir referans noktasıdır. Buradan hareketle eğer gıda mad desini katı özellikte ise, istenildiği takdirde necâset giderildikten sonra tüketilebilir. Gıda maddesi sıvı özellikte ise, yeme-içme şeklinde tüketilemez ama zayi etmemek adına aydınlatma, yağlama vb. çeşitli şekillerde değerlendirilebilmesi de mümkündür. Bu konuda kolaylık prensibi gereği umûmü'l-belvâ ilkesi uyarınca hareket edilmelidir. Rivâyette böyle bir yol göstericilik durumu (irşâd) bulunmaktadır.

Sonuç olarak teşriî değer yönünden İslâm'ın ikinci kaynağı olan hadislerin ve çaa lışmamıza konu olan rivâyette de olduğu gibi özellikle üzerine hüküm inşa edilen fikhî hadislerin doğru anlaşılması ve sıhhatinin tespitine katkı olmasına yönelik olarak yapılan bu çalışma sonucunda bahse konu olan rivâyetin hem isnad ve hem de -mana ile rivâyetten kaynaklı mazur görülebilecek birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte- metin yönünden sahih olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *el-Mu-sannef*. thk. Habîburrahman el-A'zamî. XI Cilt. Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâut, Âdil Mürşid vd. L Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421.

- Akyüz, Ali. *Abdürrezzâk es-San'ânî*. I/298-299. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Başaran, Selman. *Devrakî, Ya'kûb b. İbrâhîm*. IX/248. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Baysa, Hüseyin. "Haram Madde İçeren Ürünlerin Hükümüne İstihlâkin Etkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (15 Aralık 2018), 1165-1189.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ. *Şerhu's-sünne*. thk. Şuayb el-Arnâut - Muhammed Züheyr eş-Şâviş. XV Cilt. Dimeşk, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, 1995.
- Çakın, Kamil. *Kuteybe b. Saîd*. XXVI/491-492. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002.
- Çeker, Orhan. *Ma'n b. İsâ*. XXVII/555. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl. *es-Sünen*. thk. Abdulğani Mestû. II Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 2013.
- Güler, Zekeriya. *Müsedded b. Müserhed*. XXXII/82-83. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Halîlî, Ebû Ya'lâ Halîl b. Abdillâh b. Ahmed el-Kazvîni. *el-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ' il-hadis*. thk. Muhammed Saîd b. Ömer İdrîs. III Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd*. XIV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1434.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Telhisü'l-müteşâbih fi'r-resm ve himâyetü mâ eşkele minhü 'an bevâdiri't-tashîf ve'l-vehm*. thk. Sükeyne eş-Şihâbî. II Cilt. Dimeşk: Dâru Talâs, 1985.
- Hatiboğlu, İbrahim. *Ma'mer b. Râşid*. XXVII/552-554. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Hatiboğlu, İbrahim. *Süfyan b. Uyeyne*. XXXVIII/28-29. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî. *Me'âlimü's-Sünen*. Halep: el-Matbaatü'l-İlmiyye, 1351.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî. *el-Müsned*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. II Cilt. Beyrut / Kahire: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye / Mektebetü'l-Mütenebbî, ts.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. thk. Mâcid el-Hamevî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1434.
- İbn Ebû Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. IX Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1271.

- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. XIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Dâru'r-Reşîd, 1486.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed. *Tehzîbü't-Tehzîb*. XII Cilt. Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Dâiretü'l-Maarifi'n-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Şerafeddin Ahmed. IX Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1395.
- İbn Hibbân, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü (Ma'rifeti)'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâyed. III Cilt. Halep: Dâru'l-Vâit, ts.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî el-Makdisî. *el-Muğnî*. X Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1405.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 2 Cilt. Kahire: Matbaatü Mustafa Elbânî el-Halebî ve Evladuhu, 4. Basım, 1395.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Takâtü'l-kübrâ*. thk. İhsân Abbâs. VIII Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1968.
- İbnü'l-Esir, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Çezerî. *Câmi' u'l-usûl li-ehâdisi'r-Rasûl*. thk. Abdülkadir el-Arnaût. XVII Cilt. Dimeşk: Mektebetü dâru'l-beyân, 1969.
- İbnü's-Salâh, Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbni's-Salâh (Ulûmu'l-hadis)*. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1425.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma'rifetü's-sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. II Cilt. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Muhammed b. Tâvî et-Tancî vd. VIII Cilt. Mahmûdiyye/Fas: Matbaatü Faddâle, ts.
- Kallek, Cengiz. *Fukahâ-yi seb'a*. XIII/214. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Karaman, Abdullah. *Ubeydullah b. Abdullah*. XLII/18-19. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Ali Osman Koçkuzu, *Firyâbî*, Muhammed b. Yûsuf. XIII, 146. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Mâlik b. Enes, Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî. el-Muvatta'. thk. Halîl b. Me'mûn Şeyha. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1429.
- Mehmed Zihni Efendi. *Nîmet-i İslâm*. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1978.
- Mevvâk, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Ebî'l-Kâsım el-Abderî el-Girnâti. *et-Tâc ve'l-iklîl 'alâ (bi-şerhi) Muhtasarı Halil*. VI Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1398.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. XXXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1400.
- Mübârekpûri, Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm. *Tuhfetü'l-ahvezî şerhu Câmi'it-Tirmizî*. X Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, ts.

- Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Mühennâ. *el-Fevâkihü'd-devvânî 'alâ Risâleti İbn Ebi Zeyd el-Kayrevânî*. thk. Rizâ Ferhât. III Cilt. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Duafâ ' ve'l-metrûkin*. thk. Mahmûd İbrâhim Zâ-yed. Halep: Dâru'l-Vaî, 1396.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Tesmiyetü'ş-şuyûh*. thk. Kâsım Ali Sa'd. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1424.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Oruçhan, Osman. "İbn Hacer'in Yalancılıkla İtham Edilen Buhari Ravileri Savunusu Üzerine Bir Değerlendirme". *Journal of Turkish Studies* 11/17 (2016), 487-518.
- Öğüt, Salim. Evzâî. XI/546-548. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Zühli*. XLIV/543-544. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. *Mâlik b. Enes*. XXVII/506-513. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Özkan, Halit. *Zühri*. XLIV/544-549. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Sandıkçı, S. Kemal. *Ahmed b. Sâlih et-Taberî*. II/132. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. XXXI Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, ts.
- Sofuoğlu, Mehmed. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. XVI Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Sönmez, Mehmet Ali. *Ali b. Medîni*. II/411. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî. *Ta-bakâtu'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. *el-Mu'cemu'l-kebir*. XX Cilt. Mu-sul: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 2. Basım, 1404.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezid). *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Uğur, Mücteba. *Abdurrahman b. Mehdî*. I/167-168. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- Uyanık, M. Zeki. "İslâm Hukukunda Dinî Hükümleri Hafifleten Umûmü'l-Belvâ", *Hikmet Yurdu*, XIII/26 (01 Temmuz 2020), 195-235.
- Ünal, İsmail Hakkı. *İsmâil b. Ebû Üveys*. XXIII/95. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Vehbe ez-Zühaylî. *el-Fikhu'l-İslâmî ve edilletühü*. X Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, ts.
- Yücel, Ahmet. *Humeydî, Abdullah b. Zübeyr*. XVIII/357. "İslam Ansiklopedisi", İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *el-Kâşif fi ma 'rifeti men lehu rivâyetun fi'l-kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme, Ahmed Muhammed en-Nemr. II Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1413.

- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı. *er-Ruvâtü's-sikât el-mütekellem fihim bimâ lâ yücübü reddehüm*. thk. Muhammed İbrahim el-Mevsilî. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1412.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı. *Siyeru a'lami'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâut ve heyeti. XXV Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 3. Basım, 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkı. *Tezkiratü'l-huffâz*. thk. Zekeriyya Amîrât. IV Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419.